

ЮРИДИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ ЯК ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АКТ

БЕРНЮКОВ Анатолій Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРОЛ «Україна»
УДК 340.12

В данной статье с позиции герменевтической методологии поддается анализу такая интерпретационная процедура как юридическая квалификация. Согласно этому автором осмысливаются ключевые моменты такого вида познавательной практики в свете современной западноевропейской философско-теоретической мысли. В этом плане взгляд на такой важный и актуальный вопрос юридической науки для нашего времени – есть методологически обоснованным и заслуживает на широкое научное внимание.

Ключові слова: *Право, правова реальність, правопізнання, правова герменевтика.*

Потреба в ясному розумінні права, яке необхідне в силу свого важливого прикладного значення, створює зону нестримно-тривожного та пригніченого хвилювання, проникливо тримаючи нас в постійному нервовому напруженні, що не спадає, змушуючи нас з трепетом, затамувавши подих, збентежено переживати за результат свого вирішення. Чи правильно ми діємо в соціумі аби гармонійно розвиватися та не зазнавати негативних примусових наслідків для себе з боку *jus*, і яких, у зв'язку з цим, конкретних норм слід дотримуватися? Ці чутливі нагальні питання, що стоять руба в кожного з нас в голові, бентежать та турбують усіх, не залишають байдужими нікого та ніколи, стосуючись будь-кого суб'єкта, безпосередньо зачіпаючи наші характерно-виражені інтереси у повсякденному житті, оскільки від їх обґрунтованого розв'язання залежить

формування міцного режиму правозахисної безпеки людини в суспільстві. Тому відповіді на них є та будуть завжди ключовими для усіх нас без виключення. При цьому, існуюча практика розв'язання даної проблеми переконливо доводить, що немало прояснюється у процесі пізнання права, коли розглядати юридичну кваліфікацію як герменевтичний акт.

Як ми знаємо, герменевтика нині вважається чи не найбільш впливовою філософською течією в західній філософській думці. Як доречно зазначає американський дослідник Фарр Дж., «тепер, герменевтика (в черговий раз) стала такою модною і застосовною темою в усіх видах досліджень, принісши з собою наполегливість на історичних аспектах людського запиту» [10, с. 85]. Наразі, це можна пояснити тим, що сьогодні в науці закономірно виникла переорієнтація на ідеалістичні засади, вкорінені в гуманітаристику. Все більше та голосніше лунають заклики: «Вперед безпосередньо до людини, її екзистенції!» В зв'язку з цим, звернення поглядів до герменевтики (ірраціоналістичної за своєю суттю) набули масового характеру. На цій хвилі маємо нині спостерігати і нове піднесення метафізичної тематики. Тому сучасна актуальність герменевтики є безсумнівною. При цьому, своїми коріннями вона сягає у давні часи, пройшовши довгий історичний розвиток. Як справедливо зазначають відомі польські науковці Бартош Б. та Штельмах Дж., «герменевтика є однією з найдавніших та найбільш дискусійних філософських інтерпретацій» [9, с. 167].

Що стосується останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної нами проблеми, і на які ми спираємось у нашій роботі, то тут можна відмітити, зокрема, наступних авторів: Аверін А., Бакаєва А., Баронова А., Басков В., Безсонов Г., Бартош В., Вольський А., Штельмах Дж., Фарр Дж., Кауфман А. Разом з тим, жодним чином не применшуючи внесок даних вчених у розробку теми, слід зазначити, що в їхніх роботах наводиться лише туманне вирішення зазначеного питання. Тож аналіз юридичної кваліфікації, як герменевтичного акту, потребує свого подальшого та більш ґрунтовного дослідження, – що відповідно і ставиться нами в якості завдання для нашої статті. І для початку нагадаємо лише основоположні історичні моменти зародження герменевтики.

Як відомо, термін «герменевтика» походить від старогрецького слова «ἐρμηνεία», що означає мистецтво передбачення, перекладу, тлумачення, інтерпретації. Особлива важливість для еллінів цього поняття (на честь якого, власне воно і було іменоване) визначалася та підтверджувалася, зокрема, існуванням в їхній міфології відповідного напів-Бога та людини Гермеса. Останній, був покликаний роз'яснювати волю небесних мешканців гори Олімп простим пересічним жителям. В сферу його компетенції входило й все те, що було пов'язано з перехідними «моментами» між антагонізмами. Так, вважалось, що він міг безпроблемно мандрувати між протилежними світами. На думку греків, Гермес з'являвся там, де були необхідні послуги перекладача, провідника, посередника. Тому й не дивно, що він став покровителем торгівлі. Герменевтами греки називали й віщунів, що могли побачити майбутнє. Отже, поступово, історично оформлюється вчення про точну передачу значень, адже при переміщенні інформації для людей завжди виникали великі труднощі.

Відповідним чином поняття «герменевта», як мовного тлумача, зокрема, поета, що через свої вірші здатний описувати духовний, закритий «божественний» світ, можна зустріти в творах Платона. Аристотель же надає цій термінології логічного звучання.

Для нього герменевтична проблема лежить в площині визначення істинності та хибності ствердних висловлювань. Так чи інакше, але цю тематику підхоплюють й інші древньогрецькі філософи. Зокрема, дана проблематика знаходить своє безпосереднє продовження в стоїків. Як вірно зазначає з цього приводу дослідник Вольський А.Л., «самостійне звучання герменевтика набуває у стоїків в контексті їх вчення про логос та тлумачення міфів. Стоїки розрізняли два види мови – *λόγος ἐνδίαθετός* та *λόγος προφορικός* (внутрішній та зовнішній логос). Для них *ἐρμηνεύειν* є перекладом внутрішньої мови у зовнішню мову, вислів та визначення відношення між ними» [8, с. 6]. Тож, як справедливо зазначає Бакаєва, «герменевтика спочатку існувала в якості дисципліни, яка осягала прихований сенс знаків, міфів, пророчтв» [3, с. 9]. В подальшому ж герменевтика розвивається, насамперед, потужно в релігійному напрямку (проблема тлумачення Біблії). Паралельно здійснюються й спроби розробити її юридичний та філологічний напрямки, що, згодом, як і екзегетика, зрештою також систематизуються.

На сьогодні ж вже ні в кого не викликає сумнівів, що юридична кваліфікація, є не легкою герменевтико-юридичною операцією. І це досить влучно охарактеризовує Кауфман А. на прикладі правосуддя: «Те, що судді «об'єктивно дано», тобто абстрактна норма закону та аморфний випадок разом не створюють в кінцевому випадку право, ні для себе, ні для обох в цілому. Це якби тільки сирий матеріал. Разом з тим, з них виникає конкретизований «стан справ» та кваліфікований «стан речей», норма і випадок підлягають розгляду як умова для «розмови». Однак, це відбувається не в ізольованих актах, а тільки через «стрибання» в «колі» від закону до випадку, від випадку до закону: чи стосується зміст закону цього випадку, залежить від попереднього розуміння випадку, аналогічно, з іншого боку, зміст випадку неможливий без перед розуміння закону. Тільки якщо таким чином стан справ і стан речей розвинуті взаємно, і відношення змісту відповідно між ними зроблено, відбулось об'єднання обох, субсимація може відбуватися. При цьому не лише

текст, який інтерпретується, а також і горизонт інтерпретатора – це складова частина герменевтичної ситуації, іншими словами: суддя знаходиться в праві та є частиною юридичного процесу «відкриття» [11, с. 9].

І як справедливо вказує Аверін, «найголовнішою складовою юридичного пізнання в області правозастосування є визначення юридичної значимості досліджуваної життєвої події, а юридичні властивості правової події не є результат механічного «надягання сукні» (правової норми) на «тіло» (фактичні відносини). Юридична життя – це зовсім інша сутність, ніж фактична життя. У юридичного життя своя плоть, свої внутрішні закони, свої критерії, свої прояви. Щоб існувати в юридичному житті, необхідно відповідати і підкорятися її внутрішнім законам. Правопорушення або інші юридичні події в юридичному житті з'являються і існують не тоді, коли відбулася якась подія в реальному житті, а лише тоді, коли, по-перше, про них є юридичне знання, але не всяке знання, а знання, отримане в повній відповідності ... з юридичними нормами; по-друге, якщо дані правопорушення чи інші юридичні події юридично обгрунтовані сукупністю доказів (що отримали, в свою чергу, право на юридичне життя, оскільки виникли у відповідності до юридичних норм); по-третє, якщо дані правопорушення або інші юридичні події, з'явившись на світ у формі юридичної версії, доведуть своє право на існування в юридичному житті в якості цих самих правопорушень чи інших юридичних подій, витримавши юридичну критику з різних сторін» [1, с. 123-124].

Щоразу ж бігаючи таким шляхом по законам герменевтичного кола, в результаті ми переходимо на більш вищий рівень: коло перетворюється в спіраль, і далі – в кулю. Останнє ж, наповнившись вже якісним змістом дозволяє нам переключитися на тлумачення (у вигляді роз'яснення для себе шляхом формування переконливих аргументів «за» та «проти» та підведення під це відповідної доказової бази), в якому ірраціональність вже поступається місцем логічним формам мислення. Тому, як зауважує Бабаєв, «формальній логіці належить найважливіша роль в процесі пізнання державно-

правових явищ, бо вона робить його чітким, послідовним, не суперечним» [2, с. 43].

Як зазначає в даному плані Бакаєва, «тлумачення – необхідний, обов'язковий елемент при реалізації права. Більше того тлумачення займає найважливіше місце у складних процесах впливу права на життя, взаємодії закону з реальними відносинами, з вчинками людей, з розумінням і засвоєнням ними юридичних норм. І що особливо істотно – саме тут, у тлумаченні права, слід бачити фокус юридичних знань в їх співвіднесенні з життям і юридичною практикою» [3, с. 8]. Тож, як підсумовує Бакаєва, «юридичне тлумачення ... представляє собою спеціальне пізнання, яке здійснюється з метою практичної реалізації права» [3, с. 9].

Відтак, суб'єкту, що вже повернувся із власного гносеологічного відрядження «у розумінні» на «поверхню», в більш спокійній обстановці «в тлумаченні» належить здійснити своєрідний імплікативний аналіз інформації що надійшла (як засновків), «переваривши» в єдиному котлі здійснене розуміння факту та права. Тепер перед ним стоїть лише важливе теоретичне завдання: він має відповісти на питання про конкретизацію свого гносеологічного образу, надати йому стійких обрисів. Наприклад, вивчивши усі обставини, слідчий доходить до висновку про невинність підозрюваного у вбивстві, оскільки, останній, чітко стріляючи у звіра не передбачав, і за умов коли це сталося (вночі у глухому безлюдному місці), що влучить в туриста, який випадково сюди потрапив. В результаті, подумки поступово резюмується казус. І чимдалі більше переконуючись у своїй правоті, слідчий переходить до практичного «застосування» (пояснення у зовнішній формі для інших): виносить постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за відсутності вини підозрюваного.

Що ж стосується сфери здійснення судочинства (як основного виду юридичної кваліфікації), що не менш пронизане інтерпретацією, то тут, як вказує Баронова А., по-суті, потрібна така ж сама герменевтична уважність та вдумливість: «Грунтовно, тонко проаналізувати все почуте в судовому засіданні і прочитане в матеріалах справи, зіставити факти, документи, висновки – ось у чому по-

лягає для судді цей пошук. І винести вирок, єдино вірний, істинний» [4, с. 27]. Причому, «для повноти судового дослідження обставин справи вкрай важливо відокремити головне від другорядного, істотне від несуттєвого, усунути з судового розгляду все те, що не має відношення до нього». Тож, далі Баронова справедливо підсумовує: «Професія судді багатогранна і відповідальна. Кожна робота вимагає напруження духовних і фізичних сил. Робота ж судді – особливого напруження, величезних аналітичних знань і здібностей. Дуже нелегка ця професія, але благородна. У слюсаря, токаря після закінчення робочого дня – гірка готових деталей, свідоцтво продуктивності праці, предмет його гордості. Праця ткалі – це метри зітканою тканини, письменника – книги, брошури. Архітектор вимірює свою працю новими палацами культури, житловими будинками. А якими величинами виміряти працю людини, що сидить за суддівським столом? Праця його незвичайна, адже «деталі» його – це людські долі. Будь-яка справа – кримінальна чи цивільна – це долі людей, конфлікти, зіткнення. Кожна із сторін, що сперечається сторона вважає себе правою, шукає захисту своїх інтересів. Хто правий? Де істина? Як знайти її?» [4, с. 27].

Складний творчий характер такої юридичної інтерпретації підтверджують і служителі Феміди, зокрема голова суду Юдін В.: «Найскладніші справи ... Намагаюся вести їх швидко. Не люблю засиджуватися тижнями. Щоправда, на мене іноді ображаються засідателі, адвокати, секретар: рідко перерви оголошую, часом після шести годин затримую. Але в цьому крім кількісних показників, є і ще один резон – справа розглядається на одному диханні, всі ми живемо нею, а це, як ви розумієте, дуже важливо.

Так, можна сказати, що судові засідання, як саме життя: найнесподіваніші виникають ситуації. І всі вони вимагають ретельного, всебічного і терплячого дослідження. Воістину, професія ця – творча» [4, с. 27].

А от дослідник Басков В. звертає увагу на важливий момент взаємовідношень слідчої та судової інтерпретацій: «Кожна кримінальна справа отримує розв'язок в суді. І тут як у дзеркалі видно і промахи, і помилки, і

порушення матеріального або процесуального закону, допущені при проведенні дізнання та попереднього слідства» [5, с. 5]. Однак, при цьому, як справедливо зауважує Басков, ці слідчі помилки можуть не виправлятися в суді, а тому часто перекочують у вирок: «Аналіз судових помилок переконливо показує, що вони кореняться, як правило, в помилках, а то і порушеннях кримінально-процесуального закону, допущених органами дізнання та попереднього слідства. Часто ці помилки не усуваються в судовому розгляді і відображаються на законності та обґрунтованості вироку». В зв'язку з цим, Басков справедливо наполягає на наступному: «Якщо на попередньому слідстві господар – слідчий, то в судовому розгляді – суд. І авторитет слідчого не повинен тиснути на суд. Тим більше впливати на хід процесу. Незалежно від вибраного порядку проведення судового слідства, головуєчий у справі ні за яких умов не повинен випускати з своїх рук ініціативи в дослідженні доказів, підпорядковуючи судовий процес виконання завдання повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи».

В даному відношенні є справедливим зауваження Безсонова Г. про те, що: «деякі ... судді завданням тактики судового слідства також вважають викриття підсудного. Тим часом дослідження доказів судом служить встановленню істини і постановою законного, обґрунтованого і справедливого вироку, і викриття або виправдання – підсумок цього пошуку» [7, с. 26].

На загал, хід кожного пізнання, в тому числі і судового, має бути добре наперед продуманим суб'єктом, з вибором необхідної для цього тактики та стратегії, які приведуть до максимального інтерпретаційного результату. На дану важливу обставину звертає увагу і дослідник Безсонов Г.: «Планування судового засідання – це розумова діяльність суду, спрямована на організацію судового слідства, виведення оптимальних судових дій, перевірки висунутих версій, порядку і умов проведення дій і т.д. У процесі підготовки до судового слідства суд повинен уявити, як воно буде проходити, визначити порядок дослідження доказів, намітити питання, які будуть поставлені кожному до

питуваному. Стосовно до судового слідства планування і тактика – поняття нероздільні. Якщо планування відповідає на питання – що потрібно зробити, то тактика – як це зробити найбільш ефективно. Наприклад, суддя намічає питання, які необхідно задати допитуваному, тут же виникає необхідність вирішити, в який момент судового слідства найкраще задати той чи інший питання. Для цього треба пізнати особистість допитуваного, обставини конкретної справи і т.д.» [7, с. 26-27]. Звідси Безсонов вірно виводить думку про необхідність індивідуального підходу до кожної судової справи: «Чи правильний звідси висновок, що кожна розглядувана справа вимагає особливого підходу? Очевидно, що однакових справ немає. Однак при розгляді справ якоїсь певної категорії можна зустріти масу типових ситуацій, вивчення і узагальнення яких дозволяє розробити методику проведення судового слідства по однорідним справах (по квартирних крадіжках, угону автотранспортних засобів і т.д.), а також в інших справах, близьким за характером (поведінка допитуваних, поява нових доказів і т.д.)» [7, с. 27].

Особливо ж важливим моментом при плануванні судового процесу, як відомо, постає процедура дослідження доказів у справі. На це звертає увагу й Безсонов: «Визначення порядку дослідження доказів – складова частина планування судового слідства. Суд встановлює порядок дослідження доказів з урахуванням думки учасників процесу, керуючись положеннями закону, що визначають роль суду і учасників процесу у дослідженні доказів. Але у суду в процесі ознайомлення зі справою заздалегідь складається своя думка про хід судового слідства, яку він викладе, виносячи ухвалу про порядок дослідження доказів. І тут суд все-таки висловлює своє, сформовану раніше думку, яка може збігтися або не збігтися з думкою учасників процесу, але в кожному разі суд вільний у викладі своєї думки» [7, с. 27].

Для того ж, щоб юридична інтерпретація досягла своїх цілей з втілення права у дійсність, важливо пройти всі цикли, зокрема, слід завершити її у відповідній поведінковій дії, відповідно правильно вчинити фінішну герменевтичну процедуру,

тобто застосування. Тут також іноді виникають проблеми. Особливо важливим у цьому плані постає питання звернення вироку до виконання. На що, зокрема, вірно звертає увагу і Басков: «Звернення вироку, що вступив в закон силу до виконання, а також вирішення питань, що виникають як при зверненні вироку до виконання, так і в ході його виконання покладено на суд» [6, с. 17]. Тож, «відповідно, звернення вироку до виконання становить обов'язок суду» [6, с. 18]. При цьому, зрозуміло, що питання, пов'язані із зверненням вироку до виконання нині більш-менш розписані в кримінально-процесуальному законі кожної країни. «Однак саме по собі таке положення закону без правильно організованої роботи суду по виконанню вироку не може гарантувати своєчасного і точного як звернення вироку, так і приведення його у виконання» [6, с. 18], – звертає увагу Басков.

Отже, як бачимо, все найголовніше під час інтерпретації (кваліфікації) здійснюється на початковій герменевтичній стадії – розумінні. Саме тут отримується інформація, яка далі підлягає нашому наступному роздумуванню та вже, після цього, в подальшому – застосуванню. І в цьому відношенні, юридичне розуміння – це, насамперед, трансцендентальне перенесення у зміст *jus*, шляхом налагодження зв'язку належного із суцим. Лише так виявляється можливим зазирнути вглиб, дізнатися, що ховається під правовою формою, просвітити її своїм гносеологічним лазером сканування, яким володіє в наявності на даний момент у своєму розпорядженні суб'єкт. Тобто, це є герменевтичний перехід з метою побачити за обрієм «позитивності» істинну сутність та призначення *jus*. Однак, прилад бачення для зчитування інформації про право, який стоїть на озброєнні людини, перебуває у її віданні – поки ненадійний, оскільки робить в режимі, далекому від досконало-оптимального. Він на сьогодні працює ще не на повну потужність. Відтак, і не вийшли на повне пізнання права. Тож, насправді, право не переховується за технологією «стелс» від людини. Не зашифроване від останньої якоюсь спеціально-утаємниченою транскрипцією, але говорить з нами на одній мові. Про-

АНОТАЦІЯ

В даній статті з позиції герменевтичної методології піддається аналізу така інтерпретаційна процедура як юридична кваліфікація. Відповідно автором осмислюються ключові моменти цього виду пізнавальної практики в світлі сучасної західноєвропейської філософсько-теоретичної думки. У цьому плані погляд на дане важливе та актуальне питання юридичної науки для нашого сьогодення – є методологічно обґрунтованим та заслуговує на широку наукову увагу.

сто ми, в своєму історичному розвитку, ще не досягли того достатнього гносеологічного рівня аби бути гідними для того, щоб з ним познайомитись повною мірою. Однак, розгляд цього питання є вже темою для наступних наукових розвідок.

Література

1. Аверин А.В. Истина и судебная достоверность (Постановка проблемы). – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 466 с.
2. Бабаев В.К. Логика в сфере права: понятие и основные направления исследования // Советское государство и право. – 1979. – № 7. – С. 40-47.
3. Бакаева А.С. Юридическая герменевтика как научное направление правоведения // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 2. – С. 8-11.
4. Баронова А. Уважают за справедливость // Советская юстиция. – 1976. – № 11. – С. 27-28.
5. Басков В. Обращение приговора к исполнению // Советская юстиция. – 1974. – № 9. – С. 17-19.
6. Басков В. Об укреплении законности в уголовном производстве // Советская юстиция. – 1988. – № 19. – С. 5-6.

SUMMARY

In this article from a position of hermeneutical methodology of hermeneutics such interpretative procedure as legal qualification gives in to the analysis. According to it the author comprehends the key moments of such type of informative practice in the light of modern West European philosophical and theoretical thought. In this article the main general methodological characteristics of a knowledge of the law as hermeneutical act are exposed to the analysis. According to it the author comprehends the key moments of this type of interpretative practice in the light of modern West European philosophical and theoretical thought. In this plan a look on such important and topical issue of jurisprudence for our time – is methodologically reasonable and deserves on broad scientific attention.

7. Бессонов Г. О тактике судебного следствия // Советская юстиция. – 1988. – № 13. – С. 26-28.
8. Вольский А.Л. Фридрих Шлейермахер и его герменевтическая теория // Шлейермахер Ф. Герменевтика: Пер с нем. – СПб: «Европейский Дом», 2004. – С. 5-40.
9. Bartosz B., Stelmach J. Methods of Legal Reasoning. – Dordrecht: Springer Science & Business Media, 2006 – 242 p.
10. Farr J. The Americanization of Hermeneutics: Francis Lieber's Legal and Political Hermeneutics // Legal Hermeneutics. History, Theory, and Practice / Edited by G. Leyh. – Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California press, 1992. – P. 84-104.
11. Kaufmann A. Gedanken zu einer ontologischen Grundlegung der juristischen Hermeneutik // Memoria del X congreso mundial ordinario de filosofia del derecho y filosofia social (I.V.R.). Symposia II. Volumen VI. / Coordinada J.L. Curiel B. – Mexico: Universidad nacional autonoma de Mexico, 1982. – P. 5-16.